

Let iznad kukavičjeg gnijezda (1975.) - Osvrt na film

VLADO BRCKOVIĆ

Let iznad kukavičjeg gnijezda višestruko je nagrađivani američki film iz 1975. godine snimljen prema istoimenoj knjizi Kena Keseyja pisanoj 1959., a objavljenoj 1962. godine. Kesey, danas ikona tadašnje tzv. Kontrakulture u SAD-u 1960-ih godina, prije pisanja romana studirao je na Stanfordu. Tokom studija sudjelovao je u eksperimentu pod sponzorstvom američke vlade s dotada malo poznatim psihodeličnim supstancama, meskalinom i LSD-jem. To je iskustvo značajno utjecalo na njegov pogled na svijet i potaknulo ga na pisanje. Kesey će nastaviti rekreativno konzumirati LSD tokom svog života. Drugi važan izvor inspiracije za *Let iznad kukavičjeg gnijezda* jest Keseyjevo iskustvo rada bolničkog pomoćnika u noćnoj smjeni na psihijatrijskom odjelu bolnice u Menlo Parku u Kaliforniji.

Sam film režirao je češki redatelj Miloš Forman koji je kao dijete ostao bez obaju roditelja. Njih su, zbog navodnog sudjelovanja u pokretu otpora, odveli nacisti te su oboje izgubili živote u koncentracijskim logorima. U ljeto 1968. godine, nakon ulaska snaga tadašnjeg Varšavskog pakta u Prag s ciljem gušenja Praškog proljeća, Forman bježi u SAD. Njegovo iskustvo s autoritarnim režimima utjecalo je na njegov rad na samom filmu.

U širem smislu *Let iznad kukavičjeg gnijezda* predstavlja kritiku autoritarnih režima i borbu za individualnu slobodu. U užem smislu film, kao i knjiga po kojoj je film snimljen, predstavlja možda najznačajniju umjetničku kritiku psihijatrije u to doba.

Randle McMurphy nositelj je radnje u filmu. McMurphy, koji služi zatvorsku kaznu zbog seksualnog odnosa s maloljetnicom, poslan je u neimenovanu instituciju radi psihijatrijske evaluacije. Svoj buntovnički duh te nemogućnost konformiranja i prilagodbe na život u instituciji izražava prkoseći glavnoj sestri Ratched, figuri koja predstavlja suptilnu, no jasno autoritarnu prirodu psihijatrijske institucije. Film stavlja naglasak na moć koju

institucija ima nad pojedincem ili, točnije, na nemoć samih pojedinaca unutar institucije. Pokušaji obuzdavanja McMurphyja lijekovima te kasnije elektrokonvulzivnom terapijom pokazali su se neuspješnima. Njegova borba da vrati duh slobode u srca pacijenata u početku se pokazao nepremostivim problemom za sestru Ratched i ostale djelatnike, no ona završava tragično. Nakon samoubojstva mladog pacijenta Billyja kojemu je prethodio bijes sestre Ratched, McMurphy pronalazi krivca upravo u njoj. On gubi kontrolu te skače na nju pokušavajući je udaviti. Spriječen je i odveden. Kao završni pokušaj institucije da vrati kontrolu i ponovno uspostavi autoritet nad McMurphyjem je izvršena lobotomija. Film završava njegovom psihološkom smrću. Zbog lobotomije je ostao bez osobnosti, poput biljke, mrtav u svakom smislu osim tjelesnom. Osoba bez ikakve očite mentalne bolesti, čiji je jedini grijeh bio pobuna protiv institucije u kojoj se našla, zbog svog je bunta izgubila osobnost. Pobjeda sustava nad pojedincem.

Let iznad kukavičjeg gnijezda odraz je tada raširenog pokreta antipsihijatrije, pokreta koji smatra kako psihijatrijski tretmani često više štete pacijentima nego što im pomažu. Pokret kritizira tada često korištene metode poput elektrokonvulzivne terapije, šok terapije inzulinom te lobotomije, od kojih smo dvije imali prilike vidjeti i u filmu. Pokret, a i film, kritizira i neravnopravan odnos moći između psihijatra i pacijenta te praksu da se pacijente liječi i institucionalizira protivno njihovoj volji.

Ipak, *Let iznad kukavičjeg gnijezda* fiktivno je djelo. Kako film zapravo nije o mentalnim bolestima, nego o borbi slobodnog duha i autoritarnog zatvorenog sustava, on stoga pristupa mentalnim bolestima simplistički zanemarujući stvarnost mentalnih bolesti kako bi od pacijenata napravio neobične i simpatične pojedince podređene radnji. Takav prikaz mentalnih bolesnika može ostaviti krivi dojam ublažavajući ozbiljnost problema koju mentalna bolest može predstavljati za pojedinca i njihove bližnje. Slično tome, film predstavlja kritiku psihijatrije onoga doba naglašavajući neke od njenih najgorih aspekata, no ne zaboravimo kako radnja filma zahtijeva takav naglašeno negativan prikaz neimenovane mentalne ustanove i njenih djelatnika, prikaz koji je daleko od realnosti.

Vlado Brcković, Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju,
ORCID: 0000-0003-2358-0821